

Prof. dr SORIKA SAVA, Institut za socijalističku ekonomiju
Bukurešt, Rumunija

KARL MARKS I NEKE SAVREMENE NEMARKSISTIČKE
TEORIJE O EKONOMSKOM RAZVOJU ZEMALJA
TREĆEG SVETA

Cilj ovog referata je da iznese poglede nekih zapadnih teorija koje se bave ponovnim oblikovanjem zaostalih zemalja — kao integralnog dela njihovog (kapitalističkog *Prim. prev.*) razvojnog procesa.

Analiza ovih teorija izvršena je u svetlu posledica kolonijalnog sistema, koje je razmatrao Karl Marks — i dokazanih istorijskom realnošću — kao sredstva pljačke i održavanja međunarodne zavisnosti za zemlje metropole.

*
* . *

Podaci o međunarodnoj ekonomiji bacili su novo svetlo na protivrečnosti savremenog sveta.

Ekonomisti i eksperti u drugim oblastima nauke i prakse smatraju da svetsku ekonomiju danas uglavnom karakteriše postojanje krize razvoja.

U osnovi krize je neizvesna situacija za značajan deo čovečanstva čije potrebe, čak i one najelementarnije — hrana, zdravstvo, stanovanje, obrazovanje — nisu zadovoljene.

Postojanje, posle nekoliko dekada ekonomskog rasta na nivou svetske ekonomije mnogih prepreka razvoju: obnavljanje i produbljivanje nejednakosti sa njihovim kobnim manifestacijama siromaštva — dominantnog obeležja najvećeg dela svetskog stanovništva — uprkos razvoju, zasnovanom na progresu nauke i tehnologije, značajnih potencijala za poboljšanje uslova života svih ljudi, ukazuje na nužnost postojanja strukturnog balansa svetske ekonomije. To znači uklanjanje nerazvijenosti i postojećeg jaza u ekonomskom nivou država, kroz oblikovanje međunarodne ekonomije i među-državnih odnosa u skladu sa savremenim potrebama i mogućnostima.

Potreba da se ukloni ova situacija izrasta iz njenog značajnog i duboko negativnog uticaja na održavanje i produbljivanje jaza, ne samo za neke nacionalne ekonomije, već i za opšti ekonomski razvoj, za efektima na sve nacije.

U stvari, sužavajući polje akcije faktora ekonomskog rasta i među-državnih ekonomskih odnosa, jaz ne samo da dovodi do ograničenja rasta proizvodnje i usklađenog ekonomskog razvoja, već i do ograničenja u primeni dostignuća nauke i tehnike, koja odgovaraju potencijalima naše civilizacije.

U tim okvirima, ekonomski razvoj kao problem koji je u fokusu savremene ekonomske teorije, implicira razmatranje obeležja i faktora nerazvijenosti.

Potreba za teorijskim objašnjenjem oseća se ne samo kada treba ustanoviti veličinu i prirodu ekonomskih, društvenih i ljudskih problema, koje treba rešavati u zemljama u razvoju, već i kod stvaranja vrednosnih sudova koji bi bili u skladu sa sadržajem i posledicama koje nosi primena nekih teorija ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja.

Posebna složenost ekonomskih problema zemalja u razvoju ima svoje izvore u potrebi da se izmeni istorijsko nasleđe, je dok se zabrinjavajuće negativna obeležja ekonomskih uslova u svetu uviđaju odskora, dotle su ekonomske nejednakosti, nerazvijenost i njene posledice — dominantni odnosi — stari najmanje nekoliko stoleća.

Njihova pojava i razvoj u »čistom« obliku karakteristika su stvaranja svetskog sistema kapitalističke ekonomije, kao procesa koji je počeo kada i pred-monopolistička era — tada, kao što je ukazao Karl Marks kada je »svetska trgovina i svetsko tržište, u šesnaestom stoleću otvorila modernu istoriju kapitala«¹ — i završenog krajem stoleća — označenog Lenjinovim iskazom kao »definitivna podela sveta«.²

Osnivači marksizma nisu iz jasnih razloga pisali eksplicitno o ekonomiji zemalja koje mi danas nazivamo zemljama u razvoju.

Teorijski model kapitalističke privrede, koji je razvio Marks i za nas je model koji objašnjava kapitalizam i njegove posledice.

U tom smislu trebalo bi imati na umu da je Marks, baveći se objašnjenjem prirode kapitalizma, iznoseći obeležja i stupnjeve njegovog razvoja, pokazao da pod razvojem proizvodnih snaga kapitalizam proširuje oblast svoje akcije i izvan svojih granica, u veliki broj zemalja koje podčinjava sistemom političke i ekonomske zavisnosti.

Ova tvrdnja rezultat je Marksove teze po kojoj u kapitalizmu podela rada »ne razvija samo društvenu proizvodnu snagu rada« već i »stvara nove uslove za dominaciju kapitala nad radom«.³

¹ K. Marks i F. Engels, *Dela*, Vol. 23, str. 160 (na rumunskom).

² V. I. Lenjin, *Dela*, Vol. 27, str. 380 (na rumunskom).

³ K. Marks, *Kapital*, t. I, str. 341 (na rumunskom).

Analizirajući istorijski razvoj kapitalizma, Marks je istakao da je mašinizam prouzrokovao, s jedne strane povećani iznos proizvodnje, a druge strane nisku cenu proizvoda, kao i usavršenih sredstava komunikacije i transporta, koji su predstavljali »oružje za osvajanje novih tržišta«.

Taj razvoj ne bi trebalo shvatiti u smislu nekih jednostavnih trgovinskih odnosa, već kao stvaranje ekonomskih struktura, stvaranje posebne društvene podele rada, kao baze za ekonomsku eksploataciju u skladu sa prirodom i ciljevima kapitalizma.

Osvajanjem tržišta stranih zemalja »rušeći njihove zanatske proizvode — naglašava Marks — mašinizam je silom promenio ta tržišta u polje proizvodnje svojih sirovina« ... namećući tim zemljama funkciju »izvora sirovina za metropole«.⁴

Ali sva međunarodna podela rada ne znači samo diferencijaciju funkcija, već i dodeljivanje, teritorijalnu distribuciju funkcija, radi kreiranja nejednakih uslova razvoja, kao baze dominirajućih odnosa. Za, kao što su to pokazali osnivači marksizma »odnose između različitih nacija produbljenih do stepena na kome je svaka od njih razvila svoje proizvodne snage (Produktivkräfte), podelu rada i unutrašnje odnose«.⁵

Pomerajući zavisnost između raznih proizvodnih grana ka odnosima između nacija, kapitalizam je osigurao povlašćenu poziciju, stvarajući na taj način specifičnu situaciju u svetu: kolonijalnu situaciju.

Zemlje u kojima se kapitalizam ranije razvio potčinile su zaostale zemlje, koje su postale kolonije i zavisne teritorije, i nametnule im učešće u međunarodnoj podeli rada koja je jednostrano favorizovala razvijene zemlje. Kolonije su integrisane u celinu kapitalističkih sistema proizvodnje, kroz specijalizaciju u oblastima primarne proizvodnje, tj. nametanjem društvene podele rada nepogodne za ekonomski i društveni razvoj, zahvaljujući najvećim sektorima u kojima je produktivnost bila najniža, i kod kojih su uopšte izraženi intenzivni faktori.

Taj sistem je značio slabljenje, čak i odricanje razvojnih mogućnosti tih zemalja, i u skladu s tim bazu za nejednaku raspodelu uslova koji pokreću progres, ekonomskih snaga i za nepravedne odnose eksploatacije i dominacije.

Poređenje koje je K. Marks u svoje vreme izvršio između nekih unutrašnjih ekonomskih fenomena — podela rada kao instrument društvene zavisnosti u tom smislu da se manifestuje »s jedne strane kao istorijski progresivna« i »s druge strane kao sredstvo civilizovane i rafinirane eksploatacije« — i onih na međunarodnom planu — nova međunarodna podela rada koja odgovara glavnim centrima mašinske eksploatacije, podela koja menja deo planete u polje proizvodnje koje

⁴ Ibid., str. 413.

⁵ K. Marks i F. Engels, *Dela*, t. 3, str. 21 (na rumunskom).

je poljoprivredno *par excellence*, koje radi za drugi deo planete, koje postaje polje industrijske proizvodnje *par excellence*«,⁶ nalazi svoju punu potvrdu u brojnim savremenim ekonomskim činjenicama i posebno u karakteru ekonomske situacije današnjeg sveta. Jer, kao što istorijska realnost dokazuje, kapitalističke zemlje nisu bile samo tvorci sadašnjeg sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, već i njegovi veliki korisnici uspostavljanjem sistema subordinacije, zavisnosti i stalne eksploatacije nerazvijenih zemalja, koje su lišene mogućnosti i uslova za razvoj i istovremeno promenjene u centre velikog usisavanja znoja i plodova rada, za bogaćenje ranije razvijene manjine.

Nejednaka raspodela ekonomskih snaga i posebno jaka koncentracija ekonomskih potencijala u razvijenim kapitalističkim zemljama — približno $\frac{2}{3}$ svetskog bruto proizvoda i komercijalnih transakcija na stranim tržištima i $\frac{7}{10}$ svetske industrije — što se ne može objasniti rasporedom resursa u svetu, podela sveta u krajnjoj liniji na bogate i siromašne zemlje, konačan je dokaz postojanja polarizacije u svetskom bogatstvu, kao posledice inherentne samoj prirodi kapitala.

Posledice bogaćenja svetske manjine, analogno onome što se desilo u okviru nacija u uslovima političke emancipacije brojnih država, ogleda se u određenim amplitudama i težini ekonomskih, društvenih i ljudskih problema koje svetska zajednica danas treba da reši, kao jedne od njenih glavnih osobenosti.

U posleratnom periodu razvoj je bio predmet velikog interesovanja skoro svih nacija u svetu, ali sa posebnom zaoštrenošću za zemlje koje su tek osvojile političku nezavisnost i koje su iz kolonijalne ere nasledile nerazvijenu ekonomiju, često nesposobnu da zadovolji minimalne, vitalne potrebe sopstvenog stanovništva.

Veličina i kompleksnost promena koje treba ostvariti u ekonomijama nerazvijenih zemalja evidentna je čak i ako se odnosi na preko osamdeset zemalja koje su osvojile nezavisnost u tri posleratne dekade, u kojima živi oko trećina svetskog stanovništva sa prosečnim dohotkom koji jedva da prelazi 200 dolara.

Uzroci ove situacije — brojni strukturni faktori, eksploatacija, zavisnost, pritisak koji deluje stolicima, nerazvijenost kao proizvod svetskog kapitalističkog sistema i sastavni deo njegovog funkcionisanja — pokazuju neophodnost stvaranja nove ekonomske strukture, kao sredstva dekolonizacije i ostvarivanja ekonomskog i društvenog razvoja tih zemalja.

Sam Marks je ukazao na to da ponovno uobličavanje nacionalnih ekonomija zemalja u razvoju može da ima veoma značajne posledice: »Čitava unutrašnja organizacija naroda, svi njihovi međunarodni odnosi zar je to nešto drugo do izražavanje posebne podela rada? ...«.⁷

⁶ K. Marks, op. cit., str. 413

⁷ K. Marks i F. Engels, *Pisma o Kapitalu*, E. S. P. L. P., Bucuresti, str. 16—17.

*
*   *
*

U zapadnoj literaturi problemi modernizacije ekonomske strukture u okviru konteksta uklanjanja nerazvijenosti i ostvarivanja ekonomskog rasta u zemljama u razvoju bili su predmet nekih teorijskih studija ili takozvanih studija slučaja — posvećenih posebno analizi istorijskog razvoja nekih razvijenih kapitalističkih zemalja, ili nekih velikih zemalja u razvoju.

Noseći obeležje strukturnog kapitalističkog prostora kome pripadaju, zapadne ekonomske teorije odražavaju preokupaciju da saznaju, interpretiraju i posebno podstaknu ekonomski razvoj nerazvijenih zemalja koji, nikako ne bi trebalo da ometaju, već da budu stalna podrška u ostvarivanju ciljeva, i uopšte interesa kapitalističkog društva.

To nastojanje, koje je Jacques Austruy⁸ u ublaženom vidu okarakterisao kao »egocentizam zapadnog sveta«, izražava, ipak, pored želje da se održe kolonijalni sporazumi, i pokušaj da se minimizira uticaj istorijskog iskustva socijalističkih zemalja na ljude u novim suverenim zemljama, što je Gunnar Myrdal⁹ okarakterisao kao strah od »usmeravanja nekomunističkog sveta« ka ekonomskom, društvenom i političkom sistemu koji se razlikuje od kapitalističkog.

Ovim teorijskim obeležjima, koja jasno pokazuju svoj apologetski sadržaj, mogu se dodati i neki metodološki pokušaji nemarksističke političke ekonomije, opšte ili posebne, u teorijama koje se bave modernizacijom nerazvijenih zemalja. Opšte obeležje tih teorija je zamena odnosa proizvodnje površnim fenomenima, i na toj osnovi autonomizacija kvantitativnih odnosa, ili svesno kontradiktorno označavanje realnosti, i posebno preterivanje u teškoćama sa kojima se stvarno susreću nove države u naporima da postignu nezavisni ekonomski i društveni razvoj.

Centralna polazna tačka proučavanja ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja je u tome da sa strukturnog stanovišta zemlje u razvoju imaju specifična demografska, društvena i politička obeležja. Ona se karakterišu — interno — kao što to neke zapadne teorije naglašavaju, koegzistencijom ekstremno različitih društveno-ekonomskih sektora, »različitih društava«, po izrazu G. Balandiera¹⁰ — ili kao »disparitet između stratifikovanih struktura«, kao što ističe M. J. Herskovicz¹¹ — koji su izvori neravnoteže, teškog pri-

⁸ *Le scandale du developpement*, Editions Marcel Riviere et Cie, Paris, 1965., p. 64.

⁹ *Une economie internationale*, P. U. F., Paris, 1968.

¹⁰ *Le mise en rapport des societes differentes et le probleme du sous-developpement*, Tiers-Monde, 1962., p. 120.

¹¹ „The problem of adapting societies to new tasks“, u B. Hoselitz *The progress of Underdeveloped areas*, p. 86.

lagodavanja sa velikim društvenim troškovima modernizacije, što ponekad vodi u situacije koje se mogu označiti kao »istinski konfliktne« ili sa »efektima blokade«.

Ovi izrazi, manje ili više uopštenog karaktera, mogu se naći u brojnim studijama o nekim aspektima, od kojih je važno navesti one, koje se tiču ekonomija zemalja u razvoju koje su definisane kao »neartikulisane« ekonomije, usled nedostatka komplementarnosti na nivou realnih tokova, »debalansirane« zahvaljujući geografskoj i ekonomskoj razbijenosti, i »zavisne«, i tako izložene brojnim snažnim fluktuacijama u »svetskoj ekonomiji«.

Ovakvi modeli strukturiranja realnosti slabo razvijenih zemalja — koje su mnogi drugi autori definisali kao »dualistički«,¹² »pluralistički«,¹³ »asimetrične«,¹⁴ ili »indukovano razvijene«¹⁵ ekonomije, imaju nameru da olakšaju preporučivanje nekih puteva ponovnog ekonomskog oblikovanja, koje bi podržalo neokolonijalističke ciljeve, koji se mogu naći u karakteristikama teorija začaranih krugova (siromaštva *Prim. prev.*) — po mišljenju nemarksističkih ekonomista — početne situacije u procesu modernizacije nerazvijenih zemalja.

Sinteza bitnih i funkcionalnih strukturnih koordinata, kroz medij pet tipova začaranih krugova, koji se često sreće u teorijama o zemljama u razvoju tipa: »maltizijanska«, »kapitalno i štedna«, »raspodela dohotka«, »međunarodna trgovina« i »stagnacija«, dokazuje namerno izvrtanje prirode i obima ekonomskih, društvenih i ljudskih problema sa kojima se susreću zemlje koje su tek osvojile političku nezavisnost.

Nema dileme da bi analiza problema koji su specifični za slabo razvijene zemlje, kao interakcije različitih društveno-ekonomskih snaga i procesa, trebalo da istakne svaki izbor koji menja i modernizuje sadašnju strukturu. Ali, kao što smo videli, analiza i struktura nemarksističkih ekonomskih teorija ni najmanje ne zadovoljavaju zahtevu u tom pogledu. Jedine realne stvari koje se mogu naći u tim teorijama su podaci o siromaštvu i nerazvijenosti ekonomija u tim novim zemljama.

Poznavanje savremene ekonomske realnosti, ponekad opisane brojnim detaljima, nije za zapadne ekonomiste — neke veoma poznate — pomoć u pronalaženju rešenja, puteva i sredstava za uklanjanje nemaštine, već nasuprot put za uspostavljanje modela smišljenih da obezbede, u novostvorenim političkim uslovima, nastavak funkcionisanja sadašnjih međunarodnih ekonomskih odnosa, oču-

¹² F. Gannage, *Economie du developpement*, P. U. F., Paris, 1962.

¹³ J. Furnivall, *Netherlands India: a Study of Plural Economy*, Cambridge, 1944.

¹⁴ R. Dumoulin, *La structure asymetrique de l'economie algerienne d'apres une analyse de la region de Bone*, Genin, 1959.

¹⁵ Farancois Perroux, *Trois outils d'analyse pour l'etude du sous-developpement: economie desarticulee, couts de l'homme, developpement induit*, Cahiers de l' I. S. E. A., serie 7, No. 1.

vanje ekonomske dominacije i ispoljavanje nepromenljivosti kapitalizma.

Razlozi sadašnje ekonomske situacije u zemljama u razvoju iznose se nezavisno od kolonijalizma i imperijalizma — prema Gaston Ledueu¹⁶ to su interni (prirodni, ljudski i institucionalni) faktori i eksterni (politički, ekonomski, društveni i kulturni poredak) — otkrivaju ne samo intenciju da se oslobode odgovornosti, već i apologetske neokolonijalističke namere. Uz pomoć ovih strukturnih osobenosti, zapadni autori stvaraju brojne kriterijume u nameri da stvore tipologiju modernizacije ekonomije — sa nepovoljnim posledicama za ekonomski progres nerazvijenih zemalja.

Iako se priznaje neophodnost promene unutrašnje ekonomske strukture, koja je neophodna za razvoj, diskusija o izboru tipa strukture ističe i dalje ideju da u stvaranju aktivnosti koje bi odgovarale svakoj nacionalnoj ekonomiji ne bi se trebalo pozivati na »idealni model«, jer »ne postoje prednosti koje su inherentne određenim tipovima aktivnosti«.

Eksplicitno, to odricanje je izrazio Gaston Leduc, koji u diskusiji o problemima razvoja zemalja u razvoju smatra da »... u svakom slučaju, nije izvesno da put ekonomskog progressa uvek prolazi kroz industrijalizaciju«.

S tim u vezi filozofski koncept strukture kao »jedinog mogućeg načina spajanja osobenih delova i specifične celine« naglašava održanje ideje da razlike između ekonomskih struktura nedovoljno razvijenih zemalja i razvijenih zemalja su prva i najveća stepenica u različitim stupnjevima razvoja koje su dostigle, u specifičnim uslovima, i u stvaranju različitih tipova aktivnosti koje odgovaraju svakoj nacionalnoj ekonomiji. Ne bi se trebalo pozivati na »idealni model« — onaj koji su opisali Colin Clark i Jean Furastié.

Kao što R. Gendarme¹⁷ kaže, prihvatanje operacionalnih definicija nerazvijenosti implicira njeno razumevanje ne samo kao »optimalne neeksploatacije resursa«, koja bi mogla da podseća na idealnu strukturu, već i iz ugla da postoji »zakašnjenje u odnosu na druge ekonomije«. Odbijanje Colin Clarcove teorije sektorskog razvoja, koja stvara morfologiju stupnjeva razvoja kroz razvijenost odnosa između tri velika ekonomska sektora, primarnog (poljoprivredne aktivnosti), sekundarnog (industrijske aktivnosti) i tercijarnog (usluge), kao rezultata tehničkog progressa ima svoje korene, i to realne, jer generalizacija »u nepravilnom smislu — kao što to neki ekonomisti pišu¹⁸ — iskustva zapadnog sveta ne odgovara stupnjevima ekonomskog razvoja« u nerazvijenim zemljama, i ne odgovara potrebama modernizacije ekonomske strukture tih zemalja.

Iako u preporučivanju ekskluzivnog prioriteta modela »strukturne specifičnosti«, čak i u okviru svake nacije, kritičari Clarcovog

¹⁶ „Economie du developpment“, *Les cours du droit*, Paris, 1961—1962.

¹⁷ R. Gendarme, *La pauvreté des nations*, Cujas, Paris, 1963.

¹⁸ Jacques Austray, op. cit., p. 83.

modela — na bazi »definicije strukture u njenoj specifičnoj kompleksnosti« — nameravaju da determinišu različite strukture koje »pružaju ekonomski značaj ljudskom kontekstu«, i da razmatraju puteve kojima »nove strukture svojim razvojem doprinose objašnjenju promena u sistemima i evoluciji društva«, ipak sve te »apsolutizacije« ne znače samo uzimanje u obzir ekonomskih uslova svake zemlje, sa ciljem da se donesu neke mere koje bi favorizovale stvaranje strukture pogodne za razvoj, već i izokretanje ekonomskog progressa, dokazanog čitavom istorijom sveta, modifikovanjem i produbljanjem društvene podele rada u skladu sa razvojem produktivnosti rada.

Zanemarivanje industrijalizacije, osnovnog faktora ekonomskog i društvenog progressa, kroz takvo vešto isticanje nužnosti uklanjanja više opštih, »neprikladnih« modela razvoja tri sektora, odražava interese monopolističkog kapitala za održavanjem sadašnjih nazadnih struktura, prvenstveno primarno-poljoprivrednih, i za stvaranjem profita i održanjem zavisnosti. U stvari, u skladu sa strukturnim promenama do kojih je došlo u procesu razvoja, po C. Clarcovoj teoriji, slabo razvijene zemlje bi trebalo da budu na stupnju industrijskog rasta (sekundarni sektor), što potvrđuje opravdanost nužnosti industrijalizacije nerazvijenih zemalja, kao objektivne istorijske realnosti.

Dokazivanje, i ponovna potvrda mogućnosti i prednosti industrijalizacije, na koje je ukazao marksizam-lenjinizam, ne samo teorijski, već i potvrdila praksa socijalističkih zemalja, i prihvatile međunarodne organizacije, sigurno dokazuju vrednost takvih teorija.

U brojnim teorijama može se uočiti nastojanje da se eliminišu ključni problemi nerazvijenih zemalja, i njihova nastojanja da ostvare značajne strukturne promene, stvaranjem snažne nacionalne industrije, preporukama da se sektorske proporcije i proizvodna tehnologija izabere u skladu sa veličinom zemlje.

Neokolonijalistički i reakcionarni karakter tih teorija nije samo u tome da se osporava progresivni karakter procesa industrijalizacije, već i u pokušajima da se investicije usmere u pogrešnom pravcu, kako bi se i dalje osiguralo funkcionisanje sadašnjeg ekonomskog poretka, održavanjem ideja da prevazilaženje teškoća malih razmera — koje se kreću od 10 miliona stanovnika, po Simon Kuznetsu,¹⁹ do onih veličina nešto manje od Indije, po Charles Prouu²⁰ — nije moguće ukoliko se ne razviju one ekonomske aktivnosti za koje »mogu da imaju komparativne prednosti«.

Ovakvi stavovi rezultat su nemogućnosti supranacionalnog rešenja — koje bi odgovaralo ograničenjima malih razmera — jer zbog »političkog nacionalizma, i što je još gore, usled teškoća koje su iza-

¹⁹ *Economic consequences of nations size*, MacMillan, London, 1960.

²⁰ *Etablissement des programmes en economie sous-developpee*, Dunod, Paris, 1964.

zvale regionalne, supranacionalne buržoazije, buržoazije funkcionišu veoma efikasno, i u koordinaciji sa svojim vladama.«²¹

Suprotstavljanje stvaranju snažnih nacionalnih ekonomija, kroz proces industrijalizacije, kao sredstva za upotpunjavanje i stabilizovanje političke nezavisnosti, izražava ne samo neokolonijalističke stavove njihovih autora, već i njihov anahronični, reakcionarni konceptijski karakter u uslovima kada je puno potvrđivanje državne suverenosti, i na ekonomskom planu, postalo preduslov ekonomskog i društvenog progresa.

Uprkos tekovinama savremene naučno-tehničke revolucije, u uslovima rastuće međuzavisnosti i preplitanja fenomena i procesa na nacionalnom i međunarodnom planu, odricanje mogućnosti i uloge svih država, bez obzira na veličinu, raspolaganje resursima i nivo razvoja, u rešavanju problema ekonomskog života, kao i političkog, ne samo da je apsurdno, već duboko protivno progresu u celini.

Poreklo autora ovih teorija — velike kapitalističke zemlje — objašnjava takvo stanovište, koje napada ekonomski razvoj skoro svih zemalja trećeg sveta, jer samo neke od tih zemalja su veličine koja je približna veličini Indije — veličine koja se smatra pogodnom za razvoj.

U koncepcijama strukture ekonomije u skladu sa veličinom zemlje, nalazi se i teorija nedovoljnosti unutrašnjeg tržišta, koja je, po stavovima njenih autora,²² u vezi sa niskim nivoom dohotka po glavi stanovnika, slaboj kupovnoj snazi potrošnje i u vezu sa strukturom tražnje.

Veza između veličine unutrašnjeg tržišta i društvene podele rada je u tome da se ekonomska struktura ostvaruje u procesu razvoja ex-kolonijalnih zemalja, kroz podržavanje investicija u velikom broju grana — veoma malih u industriji, skoro nikakvih u procesnoj industriji, i značajnih u industriji potrošnih dobara.

Odlaganje industrijalizacije, ukoliko se ona ne može u potpunosti sprečiti, potpuno je jasno u slučajevima kada se predlaže strategija: svaka zemlja ne bi trebalo da žuri, već bi trebalo da ponavlja vekovima stari razvoj, jer »želeći da uništiš etape razvoja, znači uzimati rizik usporavanja ekonomskog razvoja«,²³ zbog toga, u »prvoj etapi«, pošto je već razvijena nemehanizovana poljoprivreda, a zatim mehanizovana, treba krenuti sa lakom industrijom potrošnih dobara, i u drugoj etapi može se razmišljati o stvaranju teške industrije, ali se moraju »obezbediti proizvodna sredstva, jer nema dovoljno kompleksnog nivoa«, i obezbediti »servis i opravke«, i to samo onda kada »interno tržište bude dovoljno široko i kompetencije dovoljno izražene«. ²⁴

²¹ W. Goodwin, citirano prema Ch. Prou, op. cit.

²² Ragnar Nurkse, *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*, Oxford, Basil Blackwell, 1958.

²³ R. Dumont, *Developpment agricole africain*, Paris, 1956.

²⁴ Arthur Lewis, *Developpment economique et planification*, Payot, Paris, 1969.

Suprotstavljanje industrijalizaciji, kroz izražavanje beskorisnosti i nemogućnosti strukturnih izmena u korist industrije, svojim stavovima razmatra mogućnost uticaja na skupe i nepredvidljive neuravnoteženosti u manje razvijenim ekonomijama, kao i podržavanje poljoprivrede, kao početne i dugoročne prioritete potrebe ekonomskog razvoja tih zemalja.

Polazeći od toga da će se »poljoprivredna zanimanja zadržati još dugo vremena«²⁵ i da će u »uslovima mnogih — možda svih — manje razvijenih zemalja, posebno u južnoj Aziji i Africi, razvoj bogatstva usevne proizvodnje verovatno poslužiti kao efikasan instrument neophodne modernizacije, koja je nužna za ekonomski napredak«,²⁶ dolazimo do zaključka da su »na stupnju na kome je primarna proizvodnja od najvećeg značaja, odluke koje se odnose na razvoj poljoprivrede fundamentalne, i zato, u okviru mera ekonomskog razvoja, ne sme se zaboraviti osnovna uloga poljoprivrede — inicijalnog i glavnog impulsa industrijalizacije«. ²⁷

Poljoprivreda je u okviru razvoja nesumnjivo važna grana proizvodnje za zemlje u razvoju, i ne može se poricati važna uloga koju ona može odigrati u povećanju produktivnosti rada, kao i akumulaciji faktora nacionalnog bogatstva. Naučno je pogrešan pristup problemu na sledeći način: »poljoprivreda versus industrija«, i on nosi neokolonijalistički karakter, i ima za cilj da opravda kolonijalnu eksploataciju i sadašnje nepravedne ekonomske odnose, koji imaju svoj koren, i podržavani su zaostalim karakterom poljoprivredne monokulture, koja je nametnuta nerazvijenim zemljama, kao što i poljoprivreda, svojom prirodom, ne može da ispuni funkciju vodeće ekonomske grane, inicijalnog prioriteta i glavnog preduslova podizanja životnog standarda.

Podjednako su pogrešne i teze koje su prezentirane u formi preporuka, koje se odnose na prioritete, odnosno na razvoj koji treba da startuje sa sektorom usluga, pokušavajući da dokažu naučno »osnovni značaj započinjanja predinvesticionih radova, i stvaranje ljudske, tehničke podstrukture, i podstrukture podataka pre investicija velikih razmera«²⁸ i rešenja razvojem resursa koji su u siromašnim zemljama, koji će rešiti problem vode, »naseljavanjem nomada, upućujući ih na tercijarni sektor«. ²⁹

Preporučivanje ovih prioriteta, koji ne samo da se ne mogu postići, već su i beskorisni, zahvaljujući niskom nivou razvoja proizvodnih snaga u zemljama u razvoju, jer jednom naglašavaju inten-

²⁵ Ed. Raynsud, *Investissements humains, illusions et realitee*, Editions Minton, Paris, 1969.

²⁶ P. T. Bauer, *Dissent on Development*, Weiderfeld and Nicholson, London, 1973.

²⁷ P. Bairoch, *Revolution industrielle et sous-developpment*, SEDES, Paris, 1964.

²⁸ H. W. Singer, *Economic Progress in underdevelopped countries*, London, 1957.

²⁹ R. Gandarme, op. cit.

ciju da se održi sadašnje stanje status — quoa, kočenjem modernizacije ovih zemalja kroz proces industrijalizacije.

Izbor industrije, kao ključa ekonomskog i društvenog progressa, izrasta iz samog razvoja ljudskog društva; uslovljena razvojem proizvodnih snaga, industrija stvara tehničku bazu za ispunjavanje društvenih zahteva, za uštedu društvenog rada i stvaranje bogatstva.

Napor zapadnih ekonomista da pokažu nemogućnost i neefikasnost industrijskog razvoja zemalja u razvoju, ili podizanja teške industrije u procesu modernizacije nacionalne ekonomije, ima i druge ciljeve osim odbrane monopolističkih ekonomskih interesa, kada se uzmu u obzir brojni politički ciljevi.

P. T. Bauer³⁰ je u tom pogledu u najvećoj mogućoj meri eksplisitan. Njegova teorija ne-industrijalizacije bazirana na pogrešnoj kritici teorije i prakse planiranja socijalističke industrijalizacije, pokušava da ukaže na neefikasnost i neprimenljivost socijalističkog modela razvoja — jer, po njegovom mišljenju, na taj način »ekonomski napredak se najčešće definiše prvenstveno kao industrijski razvoj«, u uslovima u kojima »ni njihov nivo prosperiteta, ni stopa rasta industrije, ni stopa formiranja kapitala, a ni razvoj kao rezultat procesne industrije ne zavise od prethodnog podizanja nacionalne ili lokalne industrije kapitalnih dobara«, je pre svega reakcionarnog i antisocijalističkog karaktera.

Razmatrajući zaključke da postoje očiti politički motivi iza instanci sveobuhvatnog planiranja — »uspostavljanje socijalističke ili komunističke vlade je mnogo lakše kada je jednom uspostavljena neposredna i široka kontrola«, i »da naglasak na industrijalizaciji je u velikoj meri izveden iz takvih političkih motiva« nije samo ilustracija tih shvatanja, već i njihovo samo-razotkrivanje.

Svojim teorijama, savremeni nemarksistički autori nastoje da spreče brojno narastanje radničke klase, da spreče proces njene koncentracije u velikim industrijskim preduzećima, da uspore širenje organizacija proletarijata, i da priguše glas masa, u nameri da spreče zemlje u razvoju da izaberu sopstveni put promene proizvodnih i društvenih odnosa, i da uspostave među-državne odnose — van kapitalističkog sistema.

Dr. SORICA SAVA, Institut of Socialist Economics, Bucurest, Roumania

KARL MARX AND SOME CONTEMPORARY NON-MARXIAN THEORIES CONCERNING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE THIRD WORLD

Summary

Starting from the necessity to remove the underdevelopment and the existing gaps among the economic levels of the states in view of building new

³⁰ P. T. Bauer, op. cit., p. 172.

national economies and inter-state relations in keeping with the contemporary requirements and possibilities the author limits her subject of study to the analysis of some western theories regarding the reshaping of the backward countries' economies — as an integral part of their development process.

The analysis of these theories is done in the light of the consequences of the colonial system, considered by Karl Marx — proved by the historical realities — as a means of the metropolitan countries of plunder and international dependence.

Therefore, from her opinion, the economic development as a problem lying in the focus of the contemporary economic theory implies the study of the features and factors of underdevelopment.

Taking into account the fact that the theoretical model of the capitalist system developed by Marx is also, for us, an explanatory model of colonialism and of its effects, meaning that underdevelopment must be regarded as a product of the world's capitalist system, as an incorporated part of its functioning, the author insists on the necessity for creating a new economic structure as a means of decolonization, and independent economic and social development of these countries.

Analysing the non-marxian literature the author arrives to the conclusion that the western theories regarding the modernization of the economic structures of developing countries reflects the preoccupation to know, interpret and especially to steer their economic development into a wake, which, in a way or another, should not only not impede, but be a continuing support of the achievement of the goals and in general of the interests of the capitalist society.

This attitude euphemistically characterized as an „egocentrism of the western world“ expresses, however, besides the wish to maintain the colonial pact, the attempt to minimize the influence of the historical experience of the socialist countries on the peoples of the new sovereign states, defined as the fear of „the drift of the non-communist world“ toward an economic, social and political system other than the capitalist one.

For the foundation of these conclusions the author takes into account:

1. The significance of the modes of structuring the realities in the developing countries — concretely specified under the name of „dualistic“, „pluralistic“, „asymmetrical“ or „induction development“ by the theory of the vicious circles.

By her opinion, the synthesis of the constituent and functional structural coordinates through the medium of the five types of vicious circles, despite analyses of the problems specific to the poorly developed economies, prove the distortion of the nature and the amplitude of their economic, social and human problems. Therefore, it is about the interpretations or the purposely contradictory significances of the realities and especially the exaggeration of the difficulties really met by the new states, in their effort to achieve an independent economic and social development.

2. The content and effects of the implementation of theories of non-industrialization, of the uselessness and impossibility of heavy industry or starting by consumer goods industries, of the establishment a typology of the

modernization of economy according to the size of the country, or also of the dimension of the domestic market, of development of the agriculture as a starting and long-range priority of the economic growth in developing countries.

The attempt at eliminating the key problem of the backward countries, the achievement of efficient structural transformations by creating strong national industries, as a basic factor of economic and social progress and as a means of completion and consolidation of political independence expresses not only the neocolonialist standpoint of some western authors, for defencing the economic monopolistic interests. But also the desire to hinder the developing countries to choose their own way in changing the production and social relations and in renovating the inter-state relation — outside the capitalist system.

Д-р СОРИКА САВА, Институт социалистической экономики.
Бухарест, Румыния

КАРЛ МАРКС И НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ НЕМАРКСИСТСКИЕ ТЕОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАН ТРЕТЬЕГО МИРА

Резюме

Исходя из необходимости ликвидации разрыва в уровнях экономического развития между государствами в мире и ликвидации неразвитости, строительства новых национальных экономий, а также развития межгосударственных связей в соответствии с современными потребностями и возможностями, автор ограничивает предмет рассмотрения анализом некоторых западных теорий, относящихся на повторное формирование экономий отсталых стран — в качестве составной части их (капиталистического, прим. переводчика) процесса развития.

Анализ упомянутых теорий ведется аспекта наследий, которые оставила за собой колониальная система, рассмотренных Марксом и доказанных исторической реальностью — последствий, вызванных грабежом, эксплуатацией и политикой международной зависимости от стран метрополий.

Таким образом, по мышлению автора, экономическое развитие будучи центральной проблемой экономической теории, требует изучения признаков и факторов неразвитости.

Учитывая тот факт, что теоретическая модель капиталистического хозяйства, развитая Карлом Марксом и являющаяся для нас моделью, объясняющей колониализм и его эффекты, мы должны рассматривать неразвитость последствием вызванным мировой капиталистической системой, составной частью ее функционирования, вследствие чего автор настаивает на необходимости создания новой экономической системы в качестве средства для деколонизации и независимого экономического и общественного развития этих стран.

Анализируя немарксистскую литературу, автор приходит к выводу, что западные теории, занимающиеся проблемой модернизации экономической структуры развивающихся стран, стремятся понять, объяснить и, в частности, активировать их экономическое развитие, которое ни в коем случае не должно мешать, а наоборот, быть постоянной поддержкой в ходе осуществления целей и совокупного интереса капиталистического общества.

Вышеуказанное стремление, мягко выражаясь, охарактеризовано „эгоцентризмом западного мира“, и наряду с желанием сохранить колониальные соглашения содержит в себе также попытку умалить влияние исторического опыта социалистических стран на людей в новых независимых государствах и определяется как страх „от курса некоммунистического мира“ к экономическому, общественному и политическому устройству, который отличается от капиталистического.

Делая подобные выводы автор исходит из:

1. Значения способа структурирования реальности в развивающихся странах названных „дуальной“, „плюралистической“, „асимметричной“ или „индукционно развитые“ согласно теории заколдованного круга (нищета, примечание переводчика).

По мышлению автора синтез существенных и функциональных структурных координат при существовании пяти обручей „заколдованного круга“ вопреки результатам анализа проблем свойственных неразвитым экономикам указывает на извращение характера и амплитуды их экономических, общественных и гуманитарных проблем. Поэтому речь идет о толковании или сознательном противоречивом обозначении реальностей и, в частности, утрировании трудностей, стоящих на пути развивающихся стран в их стремлении к независимому экономическому и общественному развитию.

2. Содержание и эффекты применения теории антииндустриализации, бессмысленность и невозможность тяжелой промышленности или же начинаний от промышленности потребительских товаров, становление типологии модернизации экономики в соответствии с большинством стран или же в зависимости от масштабов отечественного рынка, или развитие сельского хозяйства на основах исходного и долгосрочного приоритета в процессе экономического развития неразвитых стран.

Попытки решения основных жизненных проблем отстающих стран — достижением эффективных структурных преобразований путем создания мощных национальных индустрий в качестве основного фактора экономического и общественного прогресса, а также и в качестве средства для полной консолидации политической независимости, выражают не только неоколониальные взгляды некоторых западных авторов в целях сохранения экономических монополистических интересов, но и стремление не допустить неразвитым странам избрать свой собственный путь для изменений в сфере производственных и общественных отношений и установить межгосударственные отношения вне капиталистической системы.